
VLADISLAVA PAJEVIĆ

TEKSTOVI I FRESKE

DR SVETOZAR SP. RADOJČIĆ
(Matica srpska, Novi Sad, s.a.)

Namenjena ljubiteljima starog slikarstva, ova knjiga — prema rečima autora, može da nam pomogne da se oslobodimo predrasuda, onog pomalo smešnog straha da se ne pokažemo kao prethodnica na svim bojištima, u književnosti, slikarstvu, muzici. Ali, čini nam se da je ova knjiga isto toliko, ako ne i više, okrenuta ljudima koji se posvećuju istoriji umetnosti, posebno zbog toga što u svojoj metodologiji zadovoljava dva krupna zahteva: neophodnu stručnost tumačenja i pristupačnost.

Deset članaka ove knjige obuhvataju nekoliko najzanimljivijih problema umetnosti srednjovekovne Srbije.

Likovi inspirisanih je prilog koji iznova potvrđuje u kojoj je meri u vizantijskoj umetnosti slikarstvo neraskidivo vezano za književnost. Ovo se naročito izražava u području autorskih portreta (portreti hrišćanskih besednika, učitelja i pisaca). Na tim slikama se vrlo vešto mešaju realizam i apstrakcija, tj. apstraktni pojmovi se vrlo uspešno prenose u slike. U Lesnovu se, na primer, ispred svakog besednika, kao što je Jovan Zlatousti ili Atanasije Veliki, crta potok, bunar ili reka, kako bi se što uverljivije transponovalo napajanje idejama. Još su stari Grci bili vični slikanju apstraktnih pojmova, a Vizantijci i Srbi su im u tome dolični naslednici. *Ars Arcana*. Netačno je mišljenje o ukalupljenosti i nepromenljivosti vizantijske umetnosti. Ova umetnost se, zaista, kretala u okvirima koje je sama sebi propisivala, ali se u tim granicama slikalo šta se htelo i kako se htelo. To se naročito vidi u delima slikara nastalim u drugoj polovini XIV veka, kada se javljaju vrlo velike sličnosti kod slikara Istoka i Zapada. I na Istoku se počinje usvajanjem antike; ne smemo da zaboravimo da je antika ovde u stvari vrlo živa tradicija. Ponegde se susretnemo sa direktnim kopiranjem celih figura i njihovim ubacivanjem u religiozne kompozicije. Grigorije Camblak u knjizi O životu Stefana Dečanskog pominje »talase«, kada je crkva bila zapljuskivana »jelinskim mirisom žrtava i basnama«. I u našim crkvama vide se tragovi ovih vremena: majstor Eutihije 1295. god. slika u Ohridu, u Bogorodičinoj crkvi, nagog mladića, očigledno samo zbog studije akta; slikar Jovan u crkvi sv. Dimitrija, u kompleksu pečke patrijaršije, stavlja do glavnog oltara elegantnog arhandela i, da bi pokazao

svoju učenost i poznavanje starine, obuva arhandela u »monosandalos«, a na njegovom medaljonu slika brzo i vešto neki lik, po tehnici vrlo sličan antičkim monohromatima. Posle svih usvajanja antike, u Vizantiji ipak ne dolazi do nekog preokreta, već se događa da se umetnost Vizantije vraća »egzaltiranoj pobožnosti«. Ovde se ne radi o nekom vraćanju, već je tu samo potvrđena teza o neodvojivosti slikarstva od opštih tokova duhovnog života Vizantije ovih godina.

Sujeverice učenih. Početkom XIV veka se u Evropi, u krugovima slikara, i ne samo njih, vode vrlo žučne rasprave o dotadašnjim značajima. Religiozna shvatanja se trenutno napuštaju, da bi se prihvatila još naivnija objašnjenja stvarnosti. Svi ovi složeni problemi su vidljivi i na našim freskama. Autori fresaka i ikona pri svom prvom izlasku iz anonimnosti postaju, prvo, čudotvorci, a njihova dela čudotvorna. U tim vremenima kipovi se šibaju, naslikani konji ržu, slike učestvuju u menjanju tokova života. Sve te učene sujeverice bile su odsjaj antičke kulture i mogu se objasniti težnjom ljudi toga burnog doba da otkriju istine o sebi i svetu oko sebe.

Una poitentium (Marija Egipatska u srpskoj umetnosti XIV veka). Osobina srpske, u širim okvirima vizantijske umetnosti je ta što je sve slikano sa određenom namerom. U ostvarivanju fresko-dekoracije jedne crkve podjednako su značajne uloge slikara izvođača i kćitora ili ljudi koji su stajali iza naručilaca fresaka. Tako je priča o Mariji Egipatskoj, bludnici koja se kasnije pokajala, u crkvi Bogorodice Odigitrije u Peći, slikana sa određenom svrhom. Ova crkva je rađena za Stefana Dečanskog koji je bio štićenik sveštenstva, naročito Danila II. Arhiepiskop Danilo II je i odabrao ovu priču o bludnici koja je svojim pokajničkim životom postidela i takvog isposnika kakav je bio Zosim, da bi njenim sadržajem opomenuo monahe koji su bili pozvani u Srbiju da posluže kao uzor monaštva, da se ne uzdaju isuviše u svoju savršenost, jer mogu postati žrtva savršenstva.

Čin bivajemi na razlučenje duši od tela. U slikarstvo prodiru, ponekad, i čisto literarne teme. kao što je ova u naslovu ovog poglavlja. Ta tema je slikana u Ohridu, sv. Sofiji, a i u Hilandaru. Tu se vidi veza sa budizmom, a tim se još više potvrđuju mišljenja da su strujanja ideja između Istoka, Zapada i Dalekog istoka bila mnogo veća nego što se pretpostavlja.

Freske Markovog manastira i život sv. Vasilija Novog. Freske Markovog manastira imale su tu nesreću da iz političkog razloga budu premazane: mislilo se da donja zona fresaka predstavlja povorku Nemanjića, pa je 1894. god. skopsko-bugarski mitropolit Maksim naredio da se ceo donji red figura premaže masnom bojom. Ovde je profesor Radojčić izložio kako je pro-

našao i dokazao da su ove freske u stvari ilustracije svečanosti u Novom Jerusalimu, slikane po opisima iz poznatog rukopisa o životu sv. Vasilija.

O nekim zajedničkim motivima naše narodne pesme i našeg starog slikarstva. U ovoj oblasti nisu vršena neka detaljnija istraživanja, ali su međusobne veze očigledne. Te veze su ponegde samo u karakterističnim detaljima, opisanim na osnovu neke freske, ili naslikanim po nekoj narodnoj pesmi. Negde je u opisu junaka u narodnoj pesmi kao uzor služila freska ili ikona (to se vidi u opisu sv. Đorđa, u pesmi »Sv. Đorđe i careva kći«). Misli se da su uticaji bili obostrani, a pisac ove knjige daje prioritet slici u prenošenju motiva.

Epizoda o Bogorodici—Gori u Teodosijevom »Životu sv. Save« i veze sa slikarstvom XIII i XIV veka. Srpski pisci su u XIII veku bili upoznati sa svim tokovima tadašnje književnosti, kao i sa poznatim starim tekstovima. Slikana kompozicija o snu sv. Save inspiriše se pričom o snu Navukodonosora, što se vidi iz tekstova Teodosija. Mnogi naši stari pisci su u svojim opisima vrlo slikoviti. Naročito se ističe Teodosije, pa se na osnovu njegovih opisa kasniji slikari inspirišu i slikaju, na primer, slikar Hilandara Đorđe Mitrofanović.

Jedna scena iz Romana o Varlaamu i Joasafu. Mada je sadržina našeg srednjovekovnog slikarstva sva u sferama crkvenog slikarstva, ponegde se sačuvao ostatak neke laičke teme. Tako se u prizrenskoj crkvi Bogorodice Ljeviške može videti predstava o Inorogu, iz Romana o Varlaamu i Joasafu. Scene iz ovog romana mogu se videti i u Studenici, Mileševu, Gračanici.

Freska pokajanja Davidovog u ohridskoj Sv. Sofiji. U spoljnom narteksu ohridske Sv. Sofije naslikan je ciklus vasiljenskih sabora povezan sa freskom pokajanja cara Davida. Tu se jasno vidi razlika između srpskih i vizantijskih prilika. U Srbiji su slikani saborni vladara da bi se pokazalo kako je u upravljanju podjednaka uloga vladara, države i crkve, dok su u Vizantiji (u ovom slučaju Ohridu, koji je u to vreme bio u okviru Vizantije) smatrali da je crkva prva i jedina i da je vladar obavezno podređen bogu, što znači sveštenstvu, jer je sveštenstvo predstavnik božji.

U poslednjem članku, *Natpis Marpou* na ariljskim freskama, profesor Radojčić govori o vezama kralja Milutina sa Solunom, pa je otuda i solunski majstor koji je radio freske u Arilju doneo sa sobom zakasnelo osećanje na lozinku pristalica vizantijskog vladara Mihaila Paleologa. U celoj knjizi »Tekstovi i freske« provejava duh stare umetnosti. Sa uspehom je dokazano da su u staroj srpskoj umetnosti reč i slika živeli u harmoniji. Odatle izlazi da se staro slikarstvo može objasniti, naravno nikada u potpunosti, samo ako se polazi od ideja na kojima su freske

---

koncipirane. Tumačenje starog slikarstva nije lako, jer se sve slikarstvo teško objašnjava rečima. »Možda su istoričari umetnosti najviše osuđeni na Sizifov posao«, kako kaže autor. Ali težina posla ne bi smela da pokoleba u daljem istraživanju, ili možda pre, u što većem objašnjavanju, ne bi li se bar malo povećao broj ljubitelja starih i novih lepota, a istoričari umetnosti došli do punog izražaja.

